

שרית קפלינסקי

הגן הנדיב על אהבת עצים כדרך חיים

עצים הם ברואים מופלאים, שלנוכחותם תרומה עצומה לטבע, לאקלים וליופיו של כדור הארץ. אנו פוגשים עצים רבים מדי יום, אבל בדרך כלל לא מתייחסים אליהם, לא עוצרים כדי לכבד ולהעריך את תרומתם האדירה. בגן ארבל במבשרת ציון, האימרה 'לאהוב עצים כדרך חיים' מיושמת הלכה למעשה - העצים הפכו להיות חלק בלתי נפרד מתוכנית הלימודים והעיסוק בהם מתבטא בכל חג, מועד ואירוע לאורך השנה

רבות נכתב וייכתב עוד על עצים. ברואים מופלאים שנוכחותם מעצימה את יופיו של כוכב הלכת שלנו ותרומתם קריטית לאקלים ולחיי הטבע. עצים הם מהצמחים העתיקים ביותר על פני כדור הארץ, והופעתם מתוארכת לתקופה של לפני 300 מיליון שנה. עצים הם צמחים מאריכי ימים, וכיום מוכרים עצים שגילים אלפי שנים.

'לאהוב עצים כדרך חיים' היא אימרה מעוררת מחשבה, שכן לנו, בני האדם, אינספור סיבות להעריך יצורים אלו. העצים מספקים בית למגוון בעלי חיים: ציפורים רבות, זוחלים ועשרות אלפי חרקים. העצים מעשירים בחמצן את האוויר שאנו נושמים, וסופגים פחמן דו-חמצני, גז חממה שהוא מהגורמים העיקריים להתחממות כדור הארץ. אנו נהנים מפירות העצים, ומעצים רבים מפיקים תרופות. עצים משמשים גם ליצירת ריהוט ולתעשיית הנייר, כך שנוכל לשבת ולצויר בשעות הפנאי. ברם, בכל רגע נתון נכרתים עצים, ושטחים עצומים של יערות גשם מבוראים מדי יום. רבים מהעצים הנכרתים הם עתיקי יומין, עצים שהגיעו לגודלם המפואר רק לאחר מאות שנים. בעקבות הכריתה הנרחבת, בתי גידול הולכים ונעלמים ומינים רבים של בעלי חיים הולכים ונכחדים.

השנה. לוח השנה העברי מהווה בסיס לכתיבת תוכנית העבודה של הגן. אם נתבונן במהלכה של השנה, נגלה שבכל צעד מצעדינו לאורכה אנו פוגשים עץ הקשור בצורה ישירה לתכנים הנלמדים בגן. נושא העצים מותאם באופן טבעי למהלך השנה, ובעזרתו אנו יכולים לחבר את תוכניות הליבה השונות ואמצעי ההוראה המגוונים ליצירת למידה משמעותית בגן הילדים, עם דגש חברתי ורגשי. כגננת בחרתי להשתתף במיזם *חבק עץ - ילדי הגן עושים למען העצים*, של מרכז דע-גן ויחידת פקיד היערות במשרד החקלאות והאגף לחינוך הקדם-יסודי במשרד החינוך. יחד עם ילדי גן ארבל (גן חובה) במבשרת ציון, שבחרו את האימרה 'לאהוב עצים כדרך חיים', החלטנו להקים בוסתן שבו ניטע את העצים הקשורים לתכנים הנלמדים בגן. הבוסתן מלווה אותנו כבר כמה שנים, וכל דור חדש של ילדים לומד לטפח אותו ולשמור עליו. במאמר זה אשתף אתכם בתהליך הקמתו של הבוסתן בהתאם ללוח השנה העברי.

לגנה, תוך ראייה כוללת בין-תחומית ויישום דגשים מקצועיים. על כתיבת תוכנית העבודה להיעשות על ידי: "בחירה מושכלת ומתוכננת של תכני למידה ושל אמצעי הוראה, וחיבורם לתוכניות הליבה. העבודה תבוא לידי ביטוי במגוון דרכים באופן יחידני עם ילד, בקבוצה קטנה ובמליאה", ותוך "ארגון הסביבה החינוכית בהתאמה לתוכנית העבודה" (מתוך: עשייה חינוכית בגן הילדים - קווים מנחים לצוות החינוכי, משרד החינוך, האגף לחינוך קדם-יסודי).

'לאהוב עצים כדרך חיים' הוא מסע שאפשר לחוות עם הילדים באופן מוחשי לאורך כל

למחנכות בגיל הרך תפקיד חשוב בהקניית ערכים. האימרה 'לאהוב עצים כדרך חיים' אינה רק נושא לשיח בגן הילדים אלא היא מאפשרת גם חוויה חושית זמינה וערכית. די בהתבוננות חטופה בסביבת הגן על מנת לגלות שגם בתוך העיר הבנויה והצפופה צומחים עצים רבים: עצים נטועים לאורך המדרכות, בגני המשחקים, בחצרות הבתים ובצדי הדרכים. ולכל אחד מהעצים סיפור מיוחד משלו.

מדי תחילת שנה, מאמץ רב מושקע בכתיבת התוכנית השנתית של הגן. על מנהלת הגן לכתוב את תוכנית העבודה השנתית המותאמת

תפוח

תפוח הוא סוג במשפחת הוורדניים (הנקראת גם ורדיים), המונה 30-35 מינים של עצים נמוכים או שיחים נשירים. אחד המינים בסוג, תפוח תרבותי, מניב את אחד מפירות המאכל הנפוצים בעולם - תפוח עץ, פרי האהוב על ילדי ישראל. ראש השנה הוא חגם של תפוחי העץ. בעונה זו מסתיים הקטיף והשוק מוצף בתפוחי עץ טריים. כיום אפשר למצוא תפוחי עץ בשווקים ובמרכולים במשך כל השנה הודות לטכנולוגיית קירור מיוחדת. בשנות ה-50 של המאה ה-20 החלו לנטוע מטעי תפוח בארץ. עד אז יובאו תפוחים מאירופה. הם היו יקרים מאוד ונמכרו ביחידות בודדות. להתפתחותו התקינה ולהנבט פרי, עץ התפוח זקוק לקור עז בחורף ולאור ולטמפרטורות גבוהות יחסית בקיץ. יכולי התפוח מספקים את הצריכה המקומית ויש גם ייצוא של תפוחים לחר"ל. כיום יש זנים רבים של תפוחי עץ, ביניהם דלישס, גרני סמית, גאלה ופינק ליידי. התפוחים שנקטפים בחודשי הקיץ והסתיו נשמרים בקירור מיוחד ומשווקים כל השנה.

שיכול ללוות את הילדים מתחילת השנה ועד סופה. הוא פותח את השנה בסעודת ראש השנה, כשפירותיו הנפלאים מוצגים בפני הילדים, ומסיים את השנה בחג השבועות, כאחד משבעת המינים. בדומה לתפוח, המפגש הראשוני של הילדים בגן הוא עם הפרי, ולכן עלינו להציג בפניהם את העץ גם את עץ הרימון אפשר לטעת בחצר הגן. כך נוכל לעקוב אחריו במהלך השנה, להתבונן בו וליהנות מהשינויים המרהיבים החלים בו בעונות השנה השונות: לבלוב, פריחה והנבט פירות. עץ הרימון מעורר שיח במגוון תחומי הדעת הנלמדים בגן. הרימון נזכר בתנ"ך בהקשרים שונים, בדרך כלל כמשל ליופי והדר: צורתו היפה של הפרי, ובעיקר ה'כתר' שבראשו, העניקו השראה לאמנים שקישטו את מקדש שלמה; לשולי מעילו של הכהן הגדול נקבעו פעמוני זהב ורימוני תכלת וארגמן (שמות כ"ח, פסוק ל"ג). עץ הרימון מעורר חוויות של מראה, טעם, אגדות ומשלים - כל אלה בחצר הגן, הקרובה ללבו של הילד ומשמעותית לו, מקום שבו הוא יכול להתבונן, לעקוב, להתפלא, להתפעל, לתעד, לשתף וליהנות במשך כל השנה. בספרו של אליעזר זקס, *ארץ שבעת המינים* (2008), אפשר למצוא מידע רב על עץ הרימון ועל יתר שבעת המינים, וכן רעיונות לפעילויות ומתכונים.

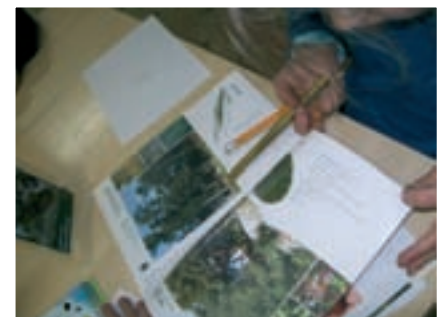
חג הסוכות - חגם של ארבעת המינים

אך עבר ראש השנה, והנה הגיע ערב סוכות, שבו אנו מצויים: "ולקחתם לכם ביום הראשון

העצים בחגי תשרי

את השנה אנו פותחים עם איחולים לשנה טובה ומתוקה. מכינים כרטיסי ברכה, מברכים זה את זה וכמובן טובלים תפוח בדבש. הילדים מכירים ואוהבים את פרי התפוח, אך האם פגשו אי פעם עץ תפוח? כדי לחבר את הילדים למקור הפרי, אפשר לנטוע עץ תפוח בחצר הגן ואו להביא לגן תמונות של העץ. ילדים שאוהבים תפוחים אוכלים אותם לארוחת בוקר לאורך כל השנה, ולכן נוטים לחשוב שעץ התפוח מניב פרי כל השנה. כאשר העץ נטוע בחצר הגן אפשר לעקוב אחריו במשך כל השנה. המעקב ייתן מענה לרבות משאלות הילדים, למשל: איך אצל הירקן או במרכול יש תפוחים כל השנה? האם כל הזנים של התפוח צומחים על עץ אחד? אם נוטעים כמה עצי תפוח בחצר הגן יכולים הילדים להיווכח שכל זן של תפוח צומח על עץ אחר. המעקב אחר השינויים החלים בעץ התפוח במהלך השנה מחבר את הילדים לאורח חיים המונחה ומתנהל על פי גורמים סביבתיים, בהתאם לעונות השנה, חודשיה, חגיה ומועדיה. כמה נחמד לשבת למפגש אישי של גנת-ילד בתחילת השנה, תחת עץ התפוח, המסמל את השאיפה לשנה מתוקה, המקום הטבעי לתיאום ציפיות ועריכת היכרות אישית.

חגי תשרי מזמנים עיסוק בעצים נוספים, למשל עץ הרימון. בסעודת ערב ראש השנה נהוג לאכול רימון ולאחל "ירבו זכויותינו כרימון", כלומר, כמספרם הרב של גרגירי הרימון. עץ הרימון הוא דוגמה מצוינת לעץ

המעקב אחר השינויים החלים בעץ התפוח במהלך השנה, מחבר את הילדים לאורח חיים המונחה ומתנהל על פי גורמים סביבתיים, בהתאם לעונות השנה, חודשיה, חגיה ומועדיה. כמה נחמד לשבת למפגש אישי של גנת-ילד בתחילת השנה, תחת עץ התפוח, המסמל את השאיפה לשנה מתוקה, המקום הטבעי לתיאום ציפיות ועריכת היכרות אישית

רימון

הרימון הוא עץ תרבותי נשיר ממשפחת הרימוניים. מוצאו באזור הים הכספי, ומשם הופץ לכל ארצות אגן הים התיכון. לרימון מיוחסות סגולות רפואיות רבות: קליפת הרימון מסייעת בקטילת תולעים, אמבות וטפילים אחרים במערכת העיכול; ברפואה העממית, משתמשים ברימון לריפוי פצעים ולטיפול בזיהומים, כאבי גרון וראומטיזם. בשנים האחרונות נערכו מחקרים המוכיחים כי מיץ הרימון עשוי לעכב מנגנונים פיזיולוגיים פתולוגיים הגורמים להתקפי לב, שבץ מוחי, יתר לחץ דם, סרטן ועוד. במחקרים שנערכו בשנים האחרונות בארץ ובעולם נמצא כי חומרים הנקראים פוליפנולים, הנמצאים ברימון ופועלים כנוגדי חמצון, מעכבים את חמצון הכולסטרול הגורם לטרשת עורקים ואת גדילתם של תאי סרטן העור ותאים של סרטן הערמונית (גל, 2005; 2010).

בחצר הגן וליצור יחד עם הילדים אינספור פעילויות, למשל להשמיע 'מוזיקה מהטבע' - קולות שכשוך וזרימה של מים. הילדים יכולים להתחבר לעץ דרך האזנה למוזיקה, להמציא תנועות וריקודים וללמד את חבריהם דקלומים. לדוגמה, ילדי גן ארבל חרזו את הדקלום הבא: "על שפת הנחל, גדלה וצומחת, נמצאת שם בנחת, שקטה ושלוה הערבה".

חג האורים - חגו של עץ הזית

מזג האוויר משתנה והחורף מתקרר, העצים משירים את עליהם והילדים עוקבים. המסיק כבר בפתח ואיתו - חג האורים. עץ הזית תופס מקום חשוב בתוכנית השנתית, ואנו מקדישים זמן ותשומת לב למסיק ולתוצריו. עץ הזית הוא אחד העצים החשובים והקדומים בישראל. הוא מלווה אותנו בסיפור נח, בתיאורי בית המקדש ומנורת שבעת הקנים (שנבחרה גם לסמל המדינה), נמנה עם שבעת המינים שבהם התברכה ארצנו ועוד. הזית הוא מעצי הפרי הקדומים ביותר המלווים את האדם, ועדויות לקיומו התגלו באתרים

פרי עץ הדר, כפת תמרים, וענף עץ עֶבֶת, וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" (ויקרא כ"ג, פסוק מ'). גם את ארבעת המינים - אתרוג, לולב, הדס וערבה - אפשר ומומלץ לנטוע בחצר גן. והנה כבר יצרנו מסלול עצים בחצר הגן על פי לוח השנה והתוכנית השנתית. חגי תשרי מלווים בימי חופשה רבים, ועקב מיעוט ימי הגן בתקופה זו, פעמים רבות קורה שארבעת המינים מוצגים לילדים רק לאחר חופשת סוכות. כאשר ארבעת המינים גדלים בחצר הגן יש לילדים הזדמנות לעקוב אחריהם וליצור איתם מגע ישיר במשך כל השנה. כך גם לגנת יש די זמן להציג את ארבעת המינים על כל משמעותיותיהם, באופן כזה שתופעות הטבע לא ייתפסו כמקריות, מבודדות ומנותקות, ולכן - חסרות משמעות.

בסוג ערבה כ-350 מינים, מהם עצים נשירים ומהם שיחים, חלקם צמחי נוי, רובם שוכנים באזורים לחים. לערבה סגולות מרפא ומפיקים ממנה חומר שפעילותו דומה לפעילות האספירין. אפשר לנטוע ערבה

ט"ו בשבט כבר כאן, והנה הגיע חג האילנות. ילדים שנושא העצים משולב בלימוד היומיומי שלהם מבינים היטב את משמעות החג. זהו חג לעצים, אך ממש לא יום הולדת. כל עץ נולד במועד אחר, והדגש בחג הוא על שימור העצים הקיימים

ההדרים
 הוא שם כולל לקבוצה של עצי פרי ירוקי-עד ממשפחת הפיגמיים. מקור השם העברי בהדרם של הפירות. מקור ההדרים בדרום-מזרח אסיה, והם נפוצים באגן הים התיכון ובמקומות אחרים בעולם. עם ההדרים נמנים התפוז, הלימון, האשכולית, המנדרינה, הקלמנטינה, האתרוג, הפומלו, הפומלית, התפוזינה ורבים אחרים

רק בתקופת המסיק. המעקב אחר עץ הזית הוא הזדמנות להבחין בין עץ נשיר (דוגמת התפוח) לבין עץ ירוק-עד, שאינו משיר את עליו בבת אחת, אלא מחליפם בהדרה לאורך כל השנה. הילדים יוכלו גם להבחין בצבעם המיוחד של העלים - כסף וירוק, ובצורה המיוחדת של גזע העץ (בעיקר של עץ מבוגר) ולעקוב באביב אחר פריחתו העדינה - תפרחות לבנות ועדינות, היוצאות מחיק העלים. בעזרת סיפורים ומשלים מהמקורות, בתיווכה של הגננת, יוכלו הילדים לקשר את העץ ומשמעותו הסמלית לעם ישראל: "ותבא אליו היונה לעת ערב, והנה עלה זית טרף בפיה" (בראשית ח', פסוק י"א). אם יש

ארכיאולוגים רבים ברחבי ארץ ישראל, ביניהם האתר הפרהיסטורי שליד גשר בנות יעקב. חג האורים מציג את חשיבות עץ הזית ושמונה הלכה למעשה, כפי שמצוין בכתוב: "ואתה תצווה את בני ישראל וייקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד" (שמות כ"ז, פסוק כ'). זהו צו המחייב כל אחד בשמן המשובח למאור, על מנת לספק שמן למנורה המאירה את בית המקדש. נר השמן הדולק היה אחד מסממני החיים בכל בית עברי קדום, ונרות השמן הראשונים הופיעו בארצנו כבר לפני 4,000 שנים. אם יש עץ זית בחצר הגן או בסביבה הקרובה, יוכלו הילדים לעקוב אחר השינויים שחלים בעץ במהלך השנה, ולא

1. הזית הוא מהאלרנגים הבולטים בישראל. בתקופת הפריחה מייצר עץ הזית כמות רבה של פרחים וגרגרי אבקה הנישאים באוויר וגורמים לאלרגיה לאנשים רגישים (זיידן, 2003).

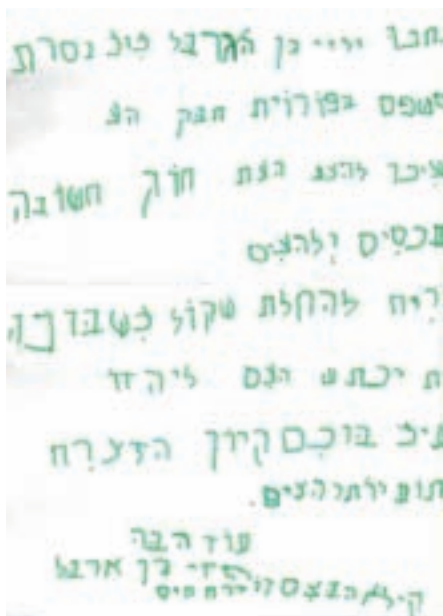
הצעת האוק שנתגבה
על ידי ילדי ארבל:

לכבוד חברי הכנסת,
אנחנו, ילדי בן ארבל אזובלית,
אלתומפים הפדויקת יחבק ע"ע:
רצנו להציע הצעת חוק חלובה
לאלים ולעצום.
צריק להחליט לכ"ה אי להונו
בית ייטע ע"ע ליבו,
ואם הונס קנין אל צריק
לנוע יותר עצום.

גובה רבה,
ילדי אן ארבל
כי אהוב עצום צ דרך איים

ביקור השר ארדן בגן ארבל

הצעת החוק של ילדי גן ארבל

עצים מדי שנה. אם מיליון אנשים יעשו זאת, אפשר יהיה להציל מיליון וחצי עצים. בנוסף, אפשר לחשוף את הילדים לאתרי אינטרנט שעוסקים בשימור יערות הגשם ובשמירה על עצים בכלל. אפשר גם לכתוב מכתבים למקבלי ההחלטות, למשל לחברי כנסת ולפוליטיקאים, ולעורר אותם להתגייס למען העלאת המודעות. אפשר לאמץ את העצים של גן המשחקים או עצים מיוחדים בשכונה, לחפש את העצים הזקנים של היישוב ולספר את סיפורם.

בגן ארבל החליטו הילדים לכתוב מכתב לגלעד ארדן בעת שהיה השר לאיכות הסביבה. במכתב הם הציעו הצעת חוק לשמירה על העצים. בעקבות המכתב הזמנו הילדים לכנסת ושם נפגשו עם דוברת השר. הילדים סיירו בכנסת ולמדו איך מגישים הצעת חוק. בתום הביקור הזמינו הילדים את השר גלעד ארדן לביקור בגן. השר גלעד ארדן התרגש ובא לבקר בגן ארבל. הביקור היה מרגש מאוד. הילדים שוחחו עם השר וסיפרו לו שבונים קניון בדיוק על שדה הבור שלהם. הילדים ביקשו לשמר את העצים המבוגרים הצומחים במקום והציעו לנטוע עצים חדשים מסביב לקניון.

על אף שט"ו בשבט הוא לא חגו של עץ מסוים, אי אפשר להתעלם ממעמדו של עץ השקד, שפריחתו הפכה לסמל החג. גם את עץ השקד אפשר לנטוע בגן, והוא יתאים למסלול העצים שנוצר בחצר. הילדים יוכלו לעקוב אחר השינויים החלים בו, לתעד אותם ולהיווכח שהשקד הוא העץ הראשון שפורח. הילדים יוכלו לזהות את מיני החרקים המגיעים אליו, יוכלו להריח את ריחם העדין של פרחיו ולטעום את פירותיו.

עצי זית בסביבת הגן, זו הזדמנות מצוינת לאמץ אותם על מנת לשמר אותם ולטפל בהם, שכן השימור חשוב יותר מנטיעת עץ צעיר.

ט"ו בשבט - חג לאילנות

ט"ו בשבט כבר כאן, והנה הגיע חג האילנות. ילדים שנושא העצים משולב בלימוד היומיומי שלהם מבינים היטב את משמעות החג. זהו חג לעצים, אך ממש לא יום הולדת. כל עץ נולד במועד אחר, והדגש בחג הוא על שימור העצים הקיימים. אנחנו ממהרים לטעת עצים, אך שוכחים את העצים שניטעו בעבר ואינם מטופלים. ט"ו בשבט מהווה הזדמנות לחגוג את הקיים. מיליוני עצים נכרתים מדי שנה ברחבי העולם, עצים שאין להם תחליף. אנו יכולים להשפיע על התהליך באמצעות ילדינו. הילדים הם דור העתיד, ובאמצעות העברת המסר הערכי והתיווך שלנו כמחנכות נוכל להעצים את תחושת הילד שיש לו השפעה, ושכמבוגר יצליח לשנות ולשמור על ערכים אלה למען ילדיו ונכדיו. על מנת לשמור על העצים בכלל ועל יערות הגשם בפרט, יש צורך בפעילות עולמית כוללת ובקביעת חוקים נגד כריתת יערות. במדינות רבות בעולם נחקקים כיום חוקים נגד כריתת בלתי מבוקרת של עצים, במטרה לפקח על כריתת היערות ולכרות רק את הכמות ההכרחית. נדבך נוסף במשימת ההצלה הוא נטיעת עצים במקום אלה שנכרתו. ומה אנו - גננות וילדים - יכולים לעשות על מנת לשפר את המצב? כצעד ראשון עלינו לצרוך פחות נייר. אין צורך להדפיס כל דואר אלקטרוני או דף מידע שאנו מקבלים. חשבו תמיד על העצים הכרותים. לפי החישובים, אם 100,000 אנשים יפסיקו להדפיס דואר אלקטרוני, אפשר יהיה לחסוך את כריתתם של 150,000

שקד

השקד הוא מין כמשפחת הוורדניים (הנקראת גם ורדיים). מקורו נראה במערב אסיה, והוא תורבת לפני אלפי שנים. בארץ ישראל ניטעו מטעי שקדים באזורים שונים, וגדלים בה גם שקדי בר. השקד הוא עץ קטן, שגובהו אינו עולה בדרך כלל על ארבעה מטרים. שורשיו עמוקים, ולכן הוא יכול לגדול היטב גם באזורים שבהם יורדים גשמים מעטים.

תות עץ

עץ פרי נשיר ממשפחת התותיים. עצי התות הגיעו לארץ ישראל ממדינות אסיה כבר לפני למעלה מאלף שנים. עלי העץ הם מזונם הכמעט בלעדי של זחלי טוואי המשי, ומכאן חשיבותם הכלכלית בתעשיית המשי. את טוואי המשי מגדלים בעיקר בסין, והמשי מופק מגלמי הטוואי. סין היא יצרנית המשי הגדולה בעולם, ומגדלים בה עצי תות במטעים גדולים.

יום המשפחה בניחוח ההדרים

"באדר עלה ניחוח מן הפרדסים..." למסלול העצים נוכל להוסיף אחד מעצי ההדר, למשל תפוז, אשכולית, קלמנטינה או לימון ונוכל להוסיף תפוז, אשכולית, קלמנטינה או לימון. אפשר לשתף את הילדים בהחלטה איזה עץ הדר ניטע במסלול העצים.

עצי ההדר ופירותיהם מזמנים לנו פעילויות רבות ומגוונות עם ילדי הגן. ילדים אוהבים לסחוט מיץ תפוזים או קלמנטינות. אפשר להביא לגן מסחטות ולאפשר לילדים לסחוט בעצמם את הפירות ואחר כך לשתות את מיץ שסחטו, מיץ טעים ובריא. תוכנית הלימודים בגיל הרך מכוונת לקידום בריאות ולניהול אורח חיים בריא. אנו מעודדים את הילדים לשתות מים ולא לצרוך משקאות מתוקים. אפשר להעמיד כלי עם מים קרים ולתוכו לחתוך פרוסות לימון או תפוז (עם הקליפה) ולהוסיף מעט עלי נענע. המשקה המתקבל טעים, מרווה ומרענן. ביום המשפחה אפשר להזמין את ההורים והילדים לחגיגת הדרים. במסגרת החגיגה יופעלו חמש תחנות, שבכל אחת מהן תוצר אחר שהילדים יכינו: 1. תחנת סחיטת מיץ הדרים; 2. אפיית עוגות או מאפינס מפירות הדר; 3. קישוט תפוזים או פומלות; 4. הכנת ריבת הדרים; 5. הכנת סוכריות מהדרים. אפשר לשתף את הילדים בתכנון התחנות ובנייתן, ולדון איתם בשאלות כמו: כיצד נסחט את התפוזים? כמה כסף נגבה על כוס מיץ? על עוגה? מה נעשה עם הכסף שנאסוף?

האביב ולכלוב עץ התות

האביב מגיע ועץ התות מתחיל ללבלב. זה הזמן להעיר את זחלי טוואי המשי, החבויים עדיין בתוך הביצים. את הביצים, ששהו במקרר מאז האביב הקודם, נוציא כשנבחין שעץ התות מתחיל ללבלב. גננות שהתבררו בחצר גדולה יכולות לטעת את עץ התות

האביב מגיע ועץ התות מתחיל ללבלב. זה הזמן להעיר את זחלי טוואי המשי, החבויים עדיין בתוך הביצים. את הביצים, ששהו במקרר מאז האביב הקודם, נוציא כשנבחין שעץ התות מתחיל ללבלב. גננות שהתבררו בחצר גדולה יכולות לטעת את עץ התות בחצר הגן

פרויקט שנתי - ילדים מצלמים עצים

אפשר לערוך פרויקט שנתי של צילום עצים, שייקרא 'ילדים מצלמים עצים'. במהלך הפרויקט הילדים יקבלו מצלמות דיגיטליות וייצרו, כל אחד לעצמו, תיק צילומי עצים לאורך השנה. בצילומים יתמקדו הילדים בחלקי העץ השונים - גזע, ענפים, פריחה - ובשינויים החלים בהם בעונות השנה השונות. פעילות הצילום מחדדת את יכולת התבוננות והתיעוד ומעלה שאלות חדשות. בנוסף, חוויות הצילום והטילולים אל העצים כדי לצלם מעצמות ומעוררות תחושות של ביטחון ודימוי עצמי גבוה. בסוף השנה יציגו הילדים את התמונות בתערוכת צילום בגן. במהלך השיחות על הצילומים וכן בתערוכה, אפשר גם להשוות את צילומי הילדים לצילומי אמנים שצילמו עצים.

בחצר הגן. אם חצר הגן אינה גדולה דיה, אפשר ללכת עם ילדי הגן ולחפש עץ תות ביישוב. אפשר למפות את הדרך לכמה עצי תות ביישוב, ולשתף במבצע את הילדים ומשפחותיהם. זחלי טוואי המשי אוכלים אך ורק את עלי עץ התות. לאחר שנטענו עץ תות בחצר גן ארבל, גילינו שעליו של העץ הצעיר לא יספיקו לזחלים שיש לנו בגן. בחשיבה משותפת הציעו הילדים לחפש עצי תות באזור הגן. בשיתוף ההורים החל מבצע מיפוי עצי התות בקרבת הגן. כך גילינו שהעץ הקרוב לגן נמצא ברחוב הכלנית. יום אחד, במהלך טיול שגרתי אל העץ, פגשנו את סבתא מרסל, שיצאה נסערת אל הרחוב וקראה: "ילדים! מה אתם עושים? למה אתם משחיתים את העץ?". הילדים סיפרו לסבתא מרסל שיש להם בגן זחלים של טוואי המשי שאוהבים לאכול רק עלי תות. סבתא מרסל סיפרה לילדים שהיא הייתה הראשונה שעברה לגור ברחוב הכלנית. ברחוב לא היה אז אף לא עץ אחד ולא היה צל בנמצא. עץ התות שאת עליו קטפנו, הוא העץ הראשון שהיא וסבא יעקב נטעו כשעברו לביתם החדש. הילדים הבטיחו לשמור על העץ, לטפל בו ולקטוף במידה - רק את הכמות הנחוצה לזחלים. את הסיפור של סבתא מרסל כתבנו בספר הגן למזכרת.

ל"ג בעומר - עץ החרוב

ל"ג בעומר כבר כאן, ובגן מספרים על מרד בר כוכבא ועל רבי שמעון בר יוחאי (רשב"י), שבשמו נקשר עץ החרוב. רשב"י נמנה עם המתנגדים לשלטון הרומאים בארץ ישראל, שהטיפו נגד השלמה עם השלטון הזר לאחר מרד בר כוכבא בשל גזירות אדריאנוס ורציחתו של רבי עקיבא (שהיה גם רבו של בר כוכבא בעת המרד). מערת רשב"י היא מערה עתיקה בפקיעין, שבה, לפי המסורת, התחבאו רשב"י ובנו אלעזר במשך 12 שנה, ובה הם חיברו את ספר הזוהר. בפתח המערה ניצב עץ חרוב עתיק. לפי המסורת, זהו העץ שצמח

חרוב

החרוב הוא עץ ירוק-עד דו-כיתי ממשפחת הקסלפניניים, המתנשא לגובה של 10 מטרים. נופו רחב ועגול מוצא במזרח הים-התיכון אך מגדלים אותו גם במקומות אחרים לפרי ולנוי. החרוב נפוץ באזורים נרחבים של ארץ ישראל, ובמיוחד בגליל, בהרי ירושלים וברכסי הכורכר. תכולת המים בפרי החרוב נמוכה במיוחד, ומכאן שמו בעברית: חרבה = יובש. יש הסבורים שהשם ניתן לו על שום שפריו דומה לחרב. עץ החרוב פורח באוקטובר, והוא העץ הים-תיכוני היחיד שפורח במועד זה. פריחתו אדומה או צהובה. לפרחי הזכר יש ריח חריף אופייני. פירות החרוב מסיימים להבשיל באוגוסט של השנה שאחרי, ואיסוף הפירות נעשה בחודשים ספטמבר-נובמבר. פרי החרוב הוא תרמיל שאורכו 20 סנטימטרים ואף יותר. התרמיל מכיל בין 10 ל-15 זרעים.

כנס בעבור רשב"י ובנו, וממנו ניזונו השניים בתקופת שהותם במערה. זהו עץ החרוב הגדול והמקודש ביותר בישראל. המרשים בחרובי ירושלים נמצא ביער ירושלים, מול רחבת ויילר. זהו עץ עתיק יומין המכונה 'החרוב של חוני המעגל'. מרכזו של העץ התבלה והתפורר במשך השנים, ובטבעת ההיקפית נמצאים מספר רב של גזעים עבים, שקוטרם כ-40 ס"מ, שהם התחדשות של העץ הקדוש שמרכזו מת זה מכבר. בשל צורתו המיוחדת של עץ זה - כצורת עוגה עגולה - זכה העץ לשמו. ליד עץ זה ראוי יותר מבכל מקום אחר לספר את האגדה על חרובו של חוני המעגל (שקולניק, 2012; גלון וזילברמן 2009). החרוב אינו מוזכר בתנ"ך, ואף לא זכה להיכלל בין הפירות שארץ ישראל התברכה בהם, אולם הוא מוזכר פעמים רבות בתלמוד ובספרות המדרשית.

אפשר לנטוע עץ חרוב בחצר הגן, אולם יש להקפיד ולנטוע עץ נקבה, הן משום שרק עליו יהיו פירות והן משום שהעץ הזכר מפיץ ריח רע. עץ החרוב הוא עץ מרשים מאוד, וכשהוא נמצא בחצר הגן אפשר לעקוב אחריו ולתעד את השינויים שחלים בו במהלך השנה. אפשר לקטוף יחד עם הילדים את הפירות ולהכין מהם ריבת חרובים, ובישיבה על מחצלת לרגלי העץ לספר על רשב"י.

זרעי עץ החרוב דומים זה לזה ומשקלם קבוע, מה שהפך אותם בימי קדם למידת משקל אוניברסלית. זרע החרוב, הקרוי גֶרָה, היה מידת המשקל הקטנה ביותר. מקורה של מידת המשקל הסטנדרטית לאבני חן, הקראט, שערכה 200 מיליגרם, גם הוא בזרעי החרוב, והיא קיבלה את שמה משם העץ ביוונית - קראטוניה. אם נניח את זרעי החרוב בשורה ליד הנעל שלנו, נגלה שמידת הנעליים היא כמספר זרעי החרוב.

בחג זה חשוב להתייחס גם לצד הערכי של אהבת ארץ ישראל, אהבת האדם וחברו, כפי שמציגים סיפורי חז"ל, ופחות לשים דגש על

פרי החרוב - תרופה וממתק

מתכון להכנת דבש חרובים:

- שוברים את פרי החרוב לפיסות קטנות.
- משרים את הפיסות במים במשך יממה לפחות.
- מסננים את התמצית, ואת השאר זורקים או נותנים למאכל לעזים, פרות או כבשים.
- מרתיחים את התמצית ובוחשים אותה מעת לעת, עד שהתמצית הופכת לצמיגה ומקבלת את צבע פרי החרוב.
- מקררים את התמצית במקרר, ודבש החרובים מוכן!

שימושים בדבש חרובים:

- דבש החרובים מומלץ למי שחולה בדלקת בחלל הפה ובלשון. הוא גם טעים וגם מרפא את הפצעים.
- מומלץ לקחת כמות כלשהי של דבש חרובים, להוסיף לה מים רתוחים ועמילן ולבחוש עד שמתקבלת תערובת צמיגה. את התערובת מכניסים לכלי ושומרים במקרר. התערובת היא ממתק טעים ובריא.

(כתב: רבאח חאלד, עראבה. מתוך: מדריך למדעים בגני הילדים מדע, טכנולוגיה ויישומי מחשב בגן)

על כן אני נוטע כך הגפן, שעושה יין. שבשעה שמתכרכמים פניהם מדאגה ומצער ובטנם צבה, שנאמר 'הציקני רוח בטני' הם מן היין הטוב הזה מיד מתגברים ונעשין חברים זה לזה, שהיין ישמח לבב אנוש ולא עוד אלא שהם מגלים את כל לבם וצפונותיהם ש'נכנס יין יצא סוד'. ועוד אמר לה התאנה אני נותן כך וצורתה כצורת הלב, והיא מתוקה כאהבה, ואני בוחר אלא באהבה, שהיא שם הקודש בן ארבע אותיות. מה תאנה זו מתוקה כולה ואין בה פסולת שבשלמותה נאכלת כך יהיה לבם של בני ובנותי מתוק ושלם באהבה שאין בה פסולת. ולא עוד שיהיה לבם פתוח לרווחה כתאנה זו שבשעה שהיא בשלה היא מתבקעת מרוב טוב כה יהא לבם של בני'.

חצר גן הילדים היא מקום מצוין לשתילת גפן. כדאי לשתול כמה זנים של גפן, כך שהילדים יוכלו להבחין בין גפן שענביה ירוקים לגפן שענביה שחורים. זאת בניגוד לזית, שבו צבע הפרי משתנה עם הזמן (זיתים שחורים הם זיתים שהושארו יותר זמן על העץ). הגפן היא צמח מטפס מעוצה, המאריך ימים עד כמאה שנה. מכיוון שהגפן אינה יכולה לעמוד ללא תמיכה, אין היא נחשבת לעץ. יחד עם זאת, היא מתאימה לחצרות הגנים ולתוכנית השנתית. רבות נכתב על הגפן ויש פעילויות רבות בנושא הגפן. מומלץ להיעזר בספר ארץ שבעת המינים, מאת אליעזר זקס. הפעילות היפה ביותר, שהיא פשוטה וזמינה לכל גננת, היא יציאה לחצר הגן ביחד עם הילדים והתבוננות בצורת העלים של הגפן. ב'זרועות' (קנוקנות) שהיא שולחת כשהיא מטפסת מעלה ובאשכולות הענבים, שמהם אפשר להכין יין וצימוקים. הקמת הבוסתן היא רק תחילת התהליך.

שריפת העצים שאינה עיקר החג כלל וכלל. באופן כללי, מדורות ל"ג בעומר אינן עולות בקנה אחד עם השמירה על איכות הסביבה. בשנים האחרונות, ביישובים רבים מתרבות היוזמות לאחד מדורות. כמה גנים יחד, כמה כיתות יחד, ואפילו כלל היישוב - מדליקים מדורה יחידה. כך אפשר לסייע להפחית את זיהום האוויר עקב חג זה.

חג השבועות - נסיים את המסלול בגפן ותאנה

חג השבועות מסיים את שנת הלימודים, ומסיים גם את מסלול העצים שיצרנו בחצר הגן. עד כה באמתחנתנו עץ תפוח שאוהב את הרוח, עץ רימון - שם נח לו ארנבון, ערבה מה שלווה, עץ הזית ששומר על הבית, עץ שקד - לכולם הוא רוקד, הדורים הם חברים, עץ התות טעים לזאטוט, ועץ חרוב שיודע מה חשוב! כדי לסיים את הרשימה חסרים לנו עצי הגפן והתאנה. אמרו רבותינו ז"ל: "בשעה שנתן הקב"ה פירותיה של ארץ ישראל בתוכה אמר לה דעי שעתידיים בני לאכול מפירותיך.

תאנה

התאנה, עץ מרשים ויפה, מסיים את מסלול העצים. גננות שיכולות לנטוע תאנה בגן יוכלו ליצור את מסלול העצים המלא. גננות שאין בחצרות הגן שלהן די מקום יכולות לאתר עץ תאנה באזור הגן, לאמץ אותו ולבקר אותו עם הילדים במשך השנה. אם אין עץ תאנה בסביבת הגן, אפשר לאתר שטח שבו אפשר לטעת את העצים המתאימים לתוכנית השנתית. את האתר נאמץ ונטפח, כך שבכל שנה נוכל להמשיך ולעקוב אחר העצים, לטפח ולשמר אותם.

רשימת ספרות

גלון, י' וזילברמן, י' (2009). מדריך העצים בישראל לילדים ונוער. מודן.

גל, א' (2010). מחקר ישראלי מקיף: רימון מונע התקף לב ושכב. נדלה בתאריך 23 במאי, מתוך האתר: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3948052,00.html>

גל, א' (2005). רימון לכריאות: כלי נשק רב עוצמה. נדלה בתאריך 23 במאי, מתוך האתר: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3149568,00.html>

זיידן, ס' (2003). מניעת פריחה בעצי הזית באמצעות התכשיר Mefluidide. נדלה בתאריך 23 במאי, 2013, מתוך האתר: <http://www.kkl.org.il>

זקס, א' (2008). ארץ שבעת המינים. מורג.

משרד החינוך, המינהל הפדגוגי והאגף לחינוך קדם יסודי (2010). עשייה חינוכית בגן-הילדים, קווים מנחים לצוות החינוכי. הוצאת גף פרסומים, משרד החינוך.

סקולניק, י' (2012). מסע אל 101 עצים מופלאים בישראל. עם עובד.

לקריאה נוספת

אלון, ע' (עורך) (1993) החי והצומח של ארץ ישראל, אנציקלופדיה שימושית מאוירת. מהדורה שלישית. משרד הביטחון - ההוצאה לאור והחברה להגנת הטבע.

אתר האינטרנט צמח השדה:

<http://www.wildflowers.co.il/hebrew>

ציורי הילדים המלווים מאמר זה צוירו בגני ילדים במבשרת ציון ובבית שמש, המודרכים על ידי שרית קפלנסקי.

הופכת למקום משמעותי המחובר בקשר ישיר לתוכנית הליבה. הילדים חווים חוויה חושית מלאה, אשר אינה מתמצית בטבילת תפוח בדבש ומניית גרגרי רימון, אלא כוללת הכרה מעמיקה של העצים, משחק סביבם, התכונות, שאילת שאלות, ביצוע מעקב, מדידה ותיעוד, והכל כחלק מהעשייה בגן. לגננות תפקיד חשוב בעיצוב הסביבה החינוכית, ובמקרה שלנו - הקמת בוסתן בשיתוף מלא של הילדים. תהליך בניית הבוסתן, בחירת העצים, השילוט, הכנת כרטיסי מידע, תוכנית ההשקיה וצורת ההשקיה ודיון בבעלי החיים שהבוסתן מזמן - כל אלה יכולים להיות חלק משיח שיתופי של הגננת והילדים. הפעילות סביב העץ נוגעת לכל החושים ומזמנת נגיעה בתחומי מדע מגוונים. הישיבה סביב העץ תהפוך את הלמידה למשמעותית וקרובה לעולמו של הילד בגן. פעילות החקר והטיפול העקבי בעצים יפתחו את מודעותו של הילד לעושר ולגיוון שבסביבתו הקרובה, והקשר של הילד אל הטבע ילך ויתחזק. תהליך זה יהווה בסיס להמשך ההתעניינות ולפיתוח אמפתיה ורצון לשמור על העצים ועל הטבע גם בשנות החיים הבאות.

נסיים בציטוט של הסופר, ההיסטוריון והסוציולוג האנגלי ה' ג' וולס: "אל לו לאדם להניח לשעון וללוח השנה לעזור את עיניו מלראות שכל רגע ורגע בטבע הוא נס ומסתורין". זיכרו להניח לילדים להיות ילדים, לרוץ, לקפוץ ולצחק, כי בין העצים בבוסתן יתגלה להם עולם ומלואו.

שרית קפלנסקי, חברת צוות מרכז דע-גן, מדריכה כוללת במחוז ירושלים, מרצה ביחידת נטעים, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין בירושלים, מנהלת גן ארבל במבשרת ציון, saritkaplan@dyellin.ac.il

החשיבות העיקרית היא בשימורו וטיפוחו ובחיבורו לכלל הקהילה, שכן ילדינו גדלים ועולים לבית הספר, והמטרה היא לא לנטוע עצים חדשים עם כל מחזור חדש של ילדים, כי אם לעודד את כל הקהילה לשמר את העצים הקיימים.

סיכום

הפעילות בחצר הגן מהווה חלק מתוכנית הלימודים בגן הילדים. תוכנית עבודה שנתית המשלבת מסלול עצים בעקבות לוח השנה, מאפשרת יצירת יחידת זמן אחת של חצר וגן, שבתוכה זרימה חופשית של פעילויות המשלבות מיומנויות חקר. כך, חצר הגן

פרויקט שנתי - הכנת שירון

לכל סוג של עץ יש שיר (או כמה שירים) המתקשר אליו. אפשר לאסוף שירים מתאימים ולהרכיב שירון של הגן על פי תוכנית העצים השנתית. את השירון, שהוא ייחודי לכל גן, יכולים הילדים לקשט, לאייר ולקחת לביתם בסוף השנה.

שירים מתאימים לשילוב בשירון:

- **מתוק התפוח**, תורגם על ידי יעקב שבתאי ממקור לא ידוע
- **רימון זהב**, מילים: לוי קיפניס
- **עץ הרימון**, מילים: יעקב אורלנד, לחן: ידידיה אדמון
- **עץ הזית**, מילים: גאולה מוזס, לחן שלמה מיוסף
- **שיר אביב**, מילים: לאה גולדברג, לחן רבקה גוילי
- **עצי התאנה**, מילים: רחל שפירא, לחן: ישי שפי

באתר האינטרנט טבע עברי יש אוסף שירי עצים, המסודר לפי סדר א-ב.